

EMBARGO TOT MOMENT VAN UITSPREKEN
WIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN

TOESPRAAK Mr. H.A.F.M.O. VAN MIERLO, voorzitter
Tweede Kamerfractie D66, op de Algemene Leden-
vergadering van D66 - Turfschip Breda, zaterdag
28 maart 1992.

Dames en Heren, partijgenoten,
President De Klerk van Zuid-Afrika is een moedig
man. En in ieder geval weet hij wat een referendum
is. Tot nu toe het enige referendum dat een
Nederlands probleem heeft opgelost. Hij speelde va
banque en won. Als hij verloren had was de ellende
niet te overzien geweest, maar het morele gelijk is
aan de zijde van de overwinnaar. We moeten hopen
dat dat zo blijft. Wij wensen hem en het Zuid-
Afrikaanse volk in ieder geval geluk met hun
historische stap, die ook ons aangaat. In een verre
hoek van de wereld is weer iets toegevoegd aan die
tergend langzame beschavingsgeschiedenis van de
mensheid.

Het is een van de weinige lichtpunten aan de toch
vrij duistere internationale hemel. Verwend met een
moreel aanvechtbaar maar wel solide nucleair
evenwicht tussen twee supermachten staart West-
Europa nog steeds ontredderd naar de ineens
daarvan en de verreikende consequenties. Verheugd
maar onthand.

En niet alleen West-Europa. Als een pijler instort
waarop een evenwicht berust dan heeft dat ook
gevolgen voor de andere pijler. Wie dacht dat het
bolwerk van het kapitalisme zou triomferen na de
vernietiging van het communisme, heeft zich
vergist. De koude oorlog heeft veel bevroren en
toegedekt. Veel ontwikkelingen bevroren - zoals in
Oost-Europa en een beetje in West-Europa en veel
structurele tekortkomingen toegedekt, zoals in de
Verenigde Staten. Met het wegvallen van de koude
oorlog lijkt ook de tweede wereldoorlog ineens
verdwenen en zijn we in Europa weer terug bij de
eerste; tegelijkertijd worden de tekortkomingen
zichtbaar. De Verenigde Staten van Amerika zijn hun
primaire rol kwijt en hebben grote moeite daaraan
te wennen. Het geheime rapport van het Pentagon,
waarin volkomen voorbij wordt gegaan aan het feit
dat het supermachten-tijdperk passe is, had iets
tragisch. De echte realiteit dient zich bijna wreed
aan. De econoom Freedman presenteert z'n vertraagde
rekening. Dertig miljoen mensen beneden de

armoedegrens. Een sociale structuur die de luxe van de koude vrede niet verdraagt. Is het regenererend vermogen van de Verenigde Staten nog hetzelfde als vroeger of zullen ze langdurig op de achtergrond worden gedrongen? En wat betekent dat allemaal voor Europa, waarin thans zoveel mogelijk is en eigenlijk zo weinig daarvan wordt gerealiseerd? Europa dat juist door z'n sociale invalshoek in het economisch denken een potentiële voorsprong heeft op de Verenigde Staten, mits we daar ook ons sterke punt van durven maken. Maar Maastricht stelde op dit punt zwaar teleur: geen of nauwelijks nieuwe instrumenten voor een sociale politiek, geen migrantenbeleid, geen buitenlandse politiek, geen veiligheidspolitiek. Als ik collega Bolkestein beluister zijn die tekortkomingen juist de sterke kanten van Maastricht. Waar zijn de Europeanen binnen de VVD gebleven? Hebben zij zich voor de omslag in het denken binnen die partij gewonnen gegeven, nu het Europese ideaal onder grote spanning komt te staan?

Voor het eerst ontstaat een tegenstelling binnen de Nederlandse politiek over Europa. Onze nationale inbreng verzwakt daardoor en de malaise is al zo groot. Frankrijk wordt steeds machtelozer, onder andere door hun uit de krachten gegroeide nationale minderhedendebat. En Duitsland wordt steeds Duitser, zoals in de Duitse pers zelf regelmatig wordt gesignaleerd. Niet alleen terzake van hun D-mark, maar ook terzake van de buitenlandse politiek en vooral terzake van Oost-Europa. We zijn ook zo gemakzuchtig en laten de Duitsers zo zeer het gevoel dat zij er in feite alleen voor staan. De Europese buitenlandse politiek schiet schromelijk tekort en daarbinnen wordt ook de Nederlandse buitenlandse politiek steeds schraler.

Het is twijfelachtig dat de Nederlandse regering voldoende in de gaten heeft wat voor structurele veranderingen er aan het komen zijn in de Amerikaanse rol in de wereld. Tegelijkertijd verontachtzamen we op bijna lichtzinnige wijze onze kansen en verplichtingen ten opzichte van de landen van de voormalige Sowjet-Unie. Vorige maand nam het kabinet het besluit deze landen op te nemen in het Nederlandse hulpbeleid voor Midden- en Oost-Europa en wel - ik citeer - onder gelijktijdige verhoging van het budget voor 1992 met 110 miljoen gulden. Zowel het tijdstip waarop dat besluit genomen werd - zo'n half jaar na de mislukte coup in augustus - als de inhoud van dat besluit - het luttele bedrag van 110 miljoen - illustreren op pijnlijke wijze het gebrek aan bestuurskracht op dit moment. Bijna iedereen in dit land - Van den Broek, het CDA, de

PvdA - is van mening dat dit bedrag te laag, veel te laag of zelfs beschamend laag is. We presteren het om daarmee zelfs achter Denemarken en België te zitten. Maar zelfs deze consensus kan kennelijk niet in beleid vertaald worden en dat is weer een gevolg van coalitie-verhoudingen en de kleinsteedse manier waarop we politiek bedrijven. Het CDA wil dat de pot voor Ontwikkelingssamenwerking wordt aangeboord en dat wil de Partij van de Arbeid niet. Die wil Defensiegelden aanwenden en dat wil het CDA weer niet, en dus schuift men het probleem voor zich uit en gebeurt er veel te weinig. De kern is echter ons onvermogen om naar de gebeurtenissen van Oost-Europa te kijken op een manier, waarop we ook naar een tegenvaller in de belastingontvangsten van zeg maar een miljard kijken. Het spreekt vanzelf dat er dan middelen ter compensatie of bezuiniging worden gevonden. Het lukt ons niet om de grote meevaller in het Oosten te vertalen in zo'n soort tegenvaller voor onze uitgaven, die eenzelfde vanzelfsprekendheid oproept.

Dames en Heren, partijgenoten. We zijn allemaal een beetje gaar, dus ik heb m'n best gedaan om het wat korter te maken dan normaal. Hierin ben ik niet geslaagd. Belangrijker dan mijn verhaal is dat we als partij ernstig bezig zijn geweest met het grootste vraagstuk waarvoor de mensheid staat: hoe dwingen we onze gedragingen, onze consumptiepatronen en productieprocessen in een bedding van ecologische randvoorwaarden. Duurzame ontwikkeling is de overheersende invalshoek, van waaruit we naar alle andere maatschappelijke en politieke vraagstukken moeten kijken en ik zeg nu al dat die houding gemakkelijker gezegd is dan gedaan en dan bedoel ik gemakkelijker gezegd als kleine partij dan als grote partij gedaan. Maar de dingen moeten toch eerst gezegd worden en daarom is het heel goed dat we voor onze congres-agenda's deze volgorde hebben gekozen en dit allesoverheersende vraagstuk nog net in deze mogelijke overgangperiode van kleine naar grote partij een eerste bespreking hebben gegeven, voordat we aan ons verkiezingsprogramma beginnen.

Er zijn twee thema's waarover wij discussie in de partij willen voordat het verkiezingsprogramma in concept wordt gemaakt en aan u voorgelegd. Dat is dus duurzame ontwikkeling en dat is het sociaal beleid, waarover we in het najaar congresseren. Zoals de voorzitter al heeft gezegd

verschijnt binnenkort een rapport daarover van een werkgroep van de SWB onder leiding van Maarten Engwirda, op basis waarvan de discussie gevoerd zal worden.

We zullen dan ondermeer over het zogenaamde ministelsel een beslissing moeten nemen. Dat stelsel, dat we beter kunnen omschrijven als een gegarandeerde basisuitkering (waarbij er individueel aanvullende verzekeringen kunnen worden afgesloten), werd vorig jaar actueel onder druk van de WAO-discussie. Ik heb toen een paar voorwaarden genoemd waar zo'n stelsel aan zou moeten voldoen, wil het voor ons bespreekbaar worden. Het moet redelijkerwijs voor iedereen toegankelijk zijn, het moet tot daadwerkelijke lastenverlichting leiden -want ook lasten die niet meer collectief genoemd worden blijven voor de burgers lasten, het moet tot daadwerkelijke volumevermindering leiden en tot besparingen.

Het begint er steeds meer naar uit te zien dat aan deze voorwaarden moeilijk kan worden voldaan. In dat geval moeten we er niet aan beginnen. Maar het is niet verantwoord om het idee bij voorbaat weg te gooien.

Er wordt behoorlijk gekoketteerd met lastenverlichting. Dat de VVD dat doet, alla. Maar van het kabinet en de regeringspartijen zou verwacht mogen worden dat zij wat zorgvuldiger met de mogelijkheden daartoe zouden omspringen. Voor eerstverantwoordelijken als Brinkman, De Vries en Andriessen gaat het niet aan om claims van respectievelijk acht miljard, drieëneenhalf miljard en een spoor van miljarden tot het jaar 2000 toe zo maar neer te leggen, zonder bij benadering aan te geven wie ervoor moet opdraaien. Maar een paar dagen geleden waarschuwt collega Brinkman weer dat we bescheiden moesten zijn, omdat de overheid al moeite genoeg had om de eindjes aan elkaar te knopen. Maar waarom zegt hij dan dat soort dingen? Waarom zegt iedereen, die geacht wordt iets meer van cijfers te weten dan anderen, voortdurend tegenstrijdige dingen? De fractie van D66 vindt lastenverlichting wenselijk, maar vraagt zich af of het op een verantwoorde manier kan. Als je het doet moet je het substantieel doen, anders heeft het geen effect. Aan operaties met slechts een symbolische politieke betekenis hebben wij geen behoefte. Maar wij realiseren ons dat de overheidsinkomsten waarschijnlijk flink zullen dalen, er nog voor vele miljarden bezuinigd moet worden en er een paar terreinen zijn, waar eigenlijk dringend extra geld naar toe zou moeten.

Minderheden - zorgsector - leraren - Oost-Europa, om maar eens wat te noemen. Een substantiele lastenvermindering zal voor het grootste deel betaald moeten worden uit een vermindering van de overdrachtsuitgaven en dan is het echt de vraag wie de rekening mogen betalen van ons aller verlichting.

In zekere zin wordt die nu al uitgedeeld aan bepaalde groepen, die min of meer uit eigen zak hun inkomensstijging moeten betalen, de zorgsector. Niet alleen is het de vraag of het rechtvaardig is om het overgrote deel van de drie procent loonstijging uit de pensioenfondsen te halen, het is ook beleidsmatig dubieus omdat de premiekorting onherroepelijk zal leiden tot een excessieve premiestijging als inhaalmanoeuvre later, waardoor het probleem letterlijk naar de toekomst wordt geschoven. En die ziet er voor deze sector al zeer zorgwekkend uit. Een uitgelekt ambtelijk rapport voorziet voor het jaar 2000 nu al een tekort van 65.000 arbeidskrachten. De acties die dreigen zullen het aanzien van het beroep en de aantrekkelijkheid daarvan nog verder schaden. En de schoolverlaters hebben er al geen zin in. Het is maar een voorbeeld van een terrein, waarop met financiële middelen geanticipeerd moet worden, willen we een rampzalige ontwikkeling voorkomen.

Een lastenverlichting financieren door het verkapt dan wel onverkapt niet toepassen van de inflatiecorrectie, zoals de Partij van de Arbeid fractie thans voorstelt, vinden wij niet aanbevelingswaardig. Anderhalf jaar geleden hebben wij dit middel als eerste genoemd voor mogelijke aanwending, maar dan eenmalig, en wij voelen er niets voor om zelfs maar de indruk te wekken dat dat structureel kan.

Even verrassend als gunstig is het overigens dat het kabinet weer over centrale afspraken begint. Vorig jaar heb ik in een artikel in ESB naar voren gebracht dat de WAO aantoont dat de som van micro-economische processen leidt tot macro-economische ongewenstheden en dat om dat te voorkomen - ten behoeve van een sterk gedecentraliseerd overleg - juist centraal overleg nodig is. Er is nogal wat schamper gedaan over die zienswijze, maar de tot nu toe afgesloten cao's laten op het punt van het ziekteverzuim weer eens zien hoe juist zij is. Terecht maakt Minister De Vries het bedrijfsleven ernstige verwijten, dat werkgevers en werknemers zelf door de vrijwillige aanvullingen op de ziektewetuitkeringen van 70 naar

100 procent, het beoogde terugdringingseffect tot nul reduceren en zo een bijdrage leveren tot dat wat zij het kabinet verwijten: een hogere lastendruk.

Er is geen zuiverder voorbeeld te bedenken van de stelling dat de som van micro-economische processen, ongestoord door belanghebbenden gevoerd, tot macro-economische effecten kan leiden die schadelijk zijn voor de gemeenschap en door de overheid niet voor haar rekening kunnen worden genomen.

Als er een punt is waarop de Tweede Kamerfractie van D66 aan dit kabinet en met name aan staatssecretaris Simons ruimte heeft gegeven en vertrouwen en daarna the benefit of the doubt, dan is dat wel het nieuwe ziektekostenplan, zowel in de fase-Dekker als ook - en misschien wel vooral in de fase-Simons. En dat is logisch als je bedenkt dat het streven naar een betaalbare en voor iedereen gelijk toegankelijke gezondheidszorg al vanaf de oprichting in ons programma staat. In die houding is de laatste tijd een kentering gekomen, omdat we vrezen dat juist die doelstellingen in gevaar komen. Om twee redenen. De eerste is dat er groeiende twijfel is aan de mogelijkheid om op relatief korte termijn een normuitkeringstelsel te ontwikkelen, dat niet meer uitnodigt tot risicoselectie door de verzekeraars. Dat laatste zou immers fataal zijn voor de meest kwetsbaren. De tweede reden is meer politiek van aard. We hebben altijd geweten dat het plan-Simons tegen alle schenen schopt en werkelijk alles in de gezondheidswereld overhoop gooit. De dreiging van ontwrichting en van een proces dat uit de hand loopt is dusdanig reeel dat je de maatschappij dat risico alleen maar mag laten lopen als aan dat proces gedecideerd en eensgezind politiek leiding wordt gegeven. Helaas moeten wij constateren dat het kabinet daartoe politiek niet in staat is. De coalitie ontplooit nu al zo lang zo weinig vertrouwen in eigen zaak en ontwikkelt zo weinig autoriteit, dat het niet verantwoord lijkt het proces aan haar leiding over te laten. Er is constant twijfel, constant verschil van mening in het kabinet, tussen de fracties en binnen de fracties. Op deze manier kan je niet van de maatschappij de energie, het vertrouwen en de integriteit vragen, die voor het proces onontbeerlijk zijn.

Onze conclusie is dan ook dat er in deze omstandigheden vanwege het tempo niets meer geforceerd mag worden. We blijven achter de

doelstelling staan, maar er moet meer tijd worden genomen om die te bereiken. In 1993 hoeft niet perse een volgende stap te komen. Het idee van de Partij van de Arbeid om dan maar in 1994 alles tegelijk door te drukken wijzen we af als onverantwoordelijk. De voorstellen van het CDA met betrekking tot kostenbeheersing, omvang pakket en eigen risico, zijn bestudeerbaar, maar niet relevant voor het centrale probleem van de normuitkering. De echte AWBZ-voorzieningen (zwakzinnigen, psychiatrische patienten en bejaarden) behoren voorlopig te blijven waar ze zijn: in de AWBZ. Het is te riskant om de voorzieningen voor de echt kwetsbare groepen op de markt te brengen.

Het minderhedenbeleid van het kabinet blijft achter bij de maat van het vraagstuk in ons land en in heel Europa, en ook bij de steeds groter wordende maat van ons nationale debat, waarvan ik het gevoel heb dat het, door de manier waarop het wordt gevoerd het vraagstuk met iedere discussieronde een stukje groter maakt in plaats van kleiner. De sociale vernieuwing die een belangrijke bijdrage had kunnen zijn stagneert. Er is te weinig geld en organisatie voor opvang, extra scholing en vooral cursussen Nederlands. Ook het Plan van Aanpak dat gisteravond is gepresenteerd verschaft geen geruststelling en nog minder extra geld. Het bedrijfsleven brengt van zijn doelstelling om in 5 jaar 60.000 extra arbeidsplaatsen voor allochtonen te scheppen weinig terecht. De drie oppositiepartijen hebben - bij ontstentenis van regeringsactie op dit punt - het initiatief genomen tot wetgeving om het bedrijfsleven middels openbare rapportage te prikkelen tot meer creativiteit. Dat wetsvoorstel heeft een duidelijke kans op een meerderheid in de Kamer. De werkgevers vinden dat niet leuk en misschien de vakbonden ook niet. Het voorstel grijpt in - zij het met mate - in onze bedrijfspersoneelscultuur. Maandag a.s. houden de initiatiefnemers een hoorzitting. Wat doet het bedrijfsleven, wanneer de regering plannen heeft voor iets, wat het niet zint? Dan gaat het bedrijfsleven onderhandelen met het kabinet. Ik hoop dat het bedrijfsleven eenzelfde houding tegenover de initiatiefnemers inneemt, en dat het niet alleen met bezwaren, maar ook met nieuwe constructieve voorstellen komt, die verder gaan dan de SER. Mijn fractie zou daar in ieder geval voor open staan. Ik nodig ze daartoe uit.

Slechts in een verwijderd verband met het

minderhedenvraagstuk merk ik hier op dat het laatste nieuws over de identificatieplicht vanmorgen luidt dat het kabinet besluitvorming nu weer uitstelt. Het is een sprekend voorbeeld van de langzaam maar zeker toenemende ontwrichting van de besluitvaardigheid van dit kabinet. Ik zeg daar dadelijk wat meer over. De manier waarop de coalitie-partners met elkaar communiceren gaat in toenemende mate de besluitvorming zelf in de weg zitten. Als ik de berichtgeving hedenochtend goed heb begrepen mag de Raad van State in navolging van de SER vorig jaar bij de WAO-problematiek een politiek probleem oplossen.

In dit geval had er al een onaanvaardbaar van de zijde van de Partij van de Arbeid geklonken nog voor er een wetsvoorstel lag. De fractie van D66 is tegen een algemene en voor een beperkte legitimatieplicht. De problemen rond zwartrijden, voetbalvandalisme en illegale arbeid verdragen niet langer de luxe van anonimiteit, maar dat betekent niet dat je automatisch strafbaar hoeft te zijn als je je niet bekend kunt maken. Voorzover wij het kunnen beoordelen valt deze invalshoek wel degelijk te realiseren in het oorspronkelijke wetsvoorstel. Waar we in ieder geval tegen zijn dat is de mogelijkheid om alleen legitimatieplicht in te voeren op plaatsen waar veel zwart wordt gewerkt.

Deze invalshoek hangt samen met onze algemene houding tegenover de bescherming van de rechtsorde, waarover wij anders denken dan het CDA. In zijn Texelse rede legde Brinkman een geharnaste visie neer. Het CDA wil meer bescherming van de gemeenschap ten koste van de bescherming en de rechten van het individu, bijvoorbeeld door het mogelijk te maken iedere verdachte op straat te fouilleren. D66 heeft de rest van de Kamer ervan kunnen overtuigen dat fouilleren alleen op het politiebureau mag gebeuren. Het CDA kwam daardoor alleen te staan, waarop minister Hirsch Ballin het hele plan introk. De heer Brinkman draait de zaak dus om door ons te verwijten de aanpak van de criminaliteit te blokkeren.

Ook wij vinden dat de gemeenschap beter beschermd moet worden. Maar dan moet je die bescherming verbeteren en niet de rechtswaarborgen voor de burger verminderen.

Zelfs in het voor de regering gunstigste geval is het kabinet al voorbij de helft van de rit. Hoe zou het toch komen dat de mensen zich nog steeds afvragen waarom die formatie zo lang duurt? Er is veel genoeg te beleven aan de paradox dat het kabinet niet kan vallen omdat het maar niet tot

stand kan komen. En aangezien niet vallen het enige echte doel is, zal het er dus wel nooit komen. Voila. Ga d'r maar aanstaan als oppositie.

Als ik zeg dat D66 teleurgesteld is dan is dat ontzettend vriendelijk uitgedrukt. Waarom? Heel even achterom kijken. Dit kabinet zit er alleen maar omdat de D66 fractie direkt na de verkiezingen de vriendelijke doch indringende uitnodiging van de hand wees om CDA en VVD aan een meerderheid te helpen. Nu was dat geen verdienste van ons. In de eerste plaats niet omdat we dat voor de verkiezingen gewoon gezegd hadden. En in de tweede plaats niet omdat je ook kunt zeggen dat we het achteraf wat het beleid betreft net zo goed wel hadden kunnen doen. Denk maar niet dat een kabinet met een andere signatuur zich had kunnen permitteren met de genomen WAO-beslissing aan te komen. Maar goed, we waren en zijn voorstander van een centrum-links beleid en we bleven dat nog steeds toen we in de formatie buiten de boot waren gevallen. Terecht waren gekomen. We hebben toen consequent een ongebruikelijke en kwetsbare oppositievorm gekozen: ten gunste van een progressief beleid. Dat wil maar niet lukken. En het is de vraag of dat überhaupt nog kan. Ik heb het al eerder gezegd: het kabinet is van niemand. Het hangt in de lucht. Het wordt niet gelegitimeerd door de kiezers - want dat mag niet in ons land - niet door het regeerakkoord - want dat is verouderd - en niet door het gedrag, want er is bijna geen grote zaak te vinden, waar de twee regeringspartijen het over eens zijn. Straks heeft heel Nederland een verplichte legitimatie, behalve het kabinet. Geen enkele operatie lukt of verloopt een beetje redelijk. Of je nu naar de WAO kijkt, of het plan-Simons of de sociale vernieuwing, of de grote efficiency. Alles stagneert. Dat is niet alleen op het conto van deze coalitie te zetten. Grote operaties door de overheid worden steeds moeilijker, omdat onze bestuursorganisatie in het land zo verouderd is. Maar die handicap wordt nog groter als er zoveel majeure meningsverschillen zijn tussen de politieke partners. Ik doe maar een greep: milieuheffingen, openbaar vervoer, inkomensbeleid, huurwaardeforfait, Zuid-Afrika, legitimatieplicht, anonieme verdachte en ga zo maar door. Alles wordt bevochten en gepresenteerd als compromissen. De regeringspartijen maken daarbij sterk de indruk meer bezig te zijn met hun identiteit en de slag om de poll's dan met het beleid. Bovendien wordt met name de laatste maanden

in toenemende mate verwezen naar een identiteit die men in een volgende kabinetsperiode zal gaan hebben. Maar de burgers hebben daar geen boodschap aan. Het voordeel van regeringspartij zijn is dat men beoordeeld wordt op het beleid. Het nadeel van regeringspartij zijn is dat men beoordeeld wordt op het beleid. Dat is dus het beleid dat er is, niet het beleid dat je had willen hebben of het beleid dat misschien ooit komt.

Dit slaat in sterke mate op het rapport Wolfson van de Partij van de Arbeid. Daar staan veel goede dingen in. Een groot deel daarvan is door ons in het verleden in de Kamer naar voren gebracht. Maar het rapport doet ook iets anders: het accepteert ook de WAO-beslissing van het kabinet zonder daarvoor een inhoudelijke verdediging te geven en het geeft voor de toekomst een ons inziens te rooskleurig beeld van de ontwikkeling van het beroep op de uitkeringen, inclusief het perspectief van de koppeling. Toen mij om commentaar werd gevraagd zei ik: ik vind het allemaal mooi, maar mij interesseert wat de fractie van de Partij van de Arbeid met het WAO-besluit doet. Het beleid nú dus, zowel wat de WAO als wat de koppeling betreft. Want zoals het gepresenteerd wordt koppelt de koppeling het verleden van de Partij van de Arbeid aan de toekomst, met een ruwe onderbreking van het heden.

Ik wil daar nog iets over zeggen. De Partij van de Arbeid en D66 liggen op dit punt zeer dicht bij elkaar en toch is er een groot verschil. We hebben gemeen de opvatting dat je de uitkeringen zoveel als mogelijk en verantwoord is laat meegroeien met de lonen. Dat is voor ons ook een kwestie van beschaving. Maar dat de weg van de automatische wettelijke koppeling ook een kwestie van beschaving is, beginnen we steeds meer te betwijfelen.

Hoe lang hebben we die "beschaving" al? Van de elf jaar dat we de Wet Aanpassingsmechanismen hadden heeft die twee jaar tot koppeling geleid en is hij al die andere jaren buiten werking gesteld. De nieuwe wet, die de koppeling aan randvoorwaarden verbindt, heeft al meteen tot ontkoppeling geleid in het eerste jaar en zal dat ongetwijfeld ook doen in het jaar daarop. Wat is nou beschaving? Het is typisch voor ons land om de beschaving te herkennen in de norm en niet in de praktijk. Maar beschaving is per definitie en het woord cultuur staat ook etymologisch, voor dat wat men voortbrengt, dat wat de werkelijkheid is, niet de werkelijkheid die men zou willen, niet de illusie

van de werkelijkheid. Nederland is heel gemakkelijk het land van doen alsof. We doen alsof we de koppeling nog hebben, maar we hebben hem niet. We doen alsof we geen euthanasie hebben, maar we hebben hem wel, we deden alsof we geen abortus hadden, maar we hadden het wel. We doen alsof we nog zuilen hebben, maar we hebben ze niet. We doen alsof onze overlegeconomie nog goed functioneert, maar hij doet het niet.

Zou het in de plaats van de wettelijke koppeling niet eerlijk zijn als we beleidsmatige koppelingen als de enig haalbare werkelijkheid erkenden, met gedifferentieerde toepassingen en een politieke stellingname die van partij tot partij verschilt en van jaar tot jaar in beleid wordt vertaald door Kabinet en Kamer? Is dat niet eerlijker tegenover uitkeringstrekkers dan het bieden van een schijnveiligheid in een uniforme wettelijke regeling, die steeds moeilijker hanteerbaar wordt? Overigens hebben ook wij voor die wet gestemd in de illusie dat die tenminste in het eerste jaar wel zou kunnen leiden tot koppeling, en dat het gewicht daarvan ook zou leiden tot loonmatiging. Want dat is natuurlijk de andere kant. Enfin.

Het is een van de punten, waarover we in onze partij de komende maanden zullen discussieren, als het rapport van de werkgroep-Engwirda uitkomt.

Als teleurstelling over het kabinetsbeleid heb ik al genoemd de machteloosheid en de fixaties op de identiteit. Er is nog een punt, waarin het kabinet en de coalitie ernstig tekortschieten, namelijk op de stijl van regeren, het gedrag naar buiten toe en de bizarre wijze waarop de partners soms met elkaar omgaan. Als je midden in je werk zit, valt je dat minder op. Maar onlangs ben ik een tijdje buiten bedrijf geweest, omdat ik voor een onschuldige, maar tijdrovende operatie het ziekenhuis in moest. Dat heeft zo z'n voor en z'n nadelen. De nadelen mag ik bekend veronderstellen. Maar de voordelen zijn onverwacht en interessant. In de eerste plaats werd op de meest overtuigende manier zichtbaar hoe effectief en indrukwekkend de fractie functioneert als ik er niet ben, en hoe onzinnig de bewering is dat D66 vooral van mij afhankelijk zou zijn. Aan dit kwaadaardige sprookje is door Gerrit Jan in een klap op bijna beledigende wijze een einde gemaakt.

Het tweede voordeel is dat je eens op afstand naar het bedrijf kijkt, waarin je werkt. Wat je dan ziet, is toch niet mis. Het was net dat weekeinde

dat de top van het Nederlandse kabinet - drie man sterk - in een soort nek-aan-nek-race het Europese luchtruim doorkruiste om in het herstellingsoord Davos contact te leggen met de heren De Klerk en Mandela. Door de patienten in het ziekenhuis werden weddenschappen afgesloten over de vraag wie het eerste wie zou bereiken. Het was ook de periode van de reis van Brinkman naar Texel, door Den Haag-Vandaag verslagen in een televisie-enscenering alsof Ketelbinkie naar de Oost vertrok, compleet met een interview aan de railing en wapperende haren in de wind, waarna - op Texel aangekomen, in een geheel tot TV-studio verbouwde dorpsherberg over de hoofden van duidelijk terneergeslagen dorpingen heen het woord wordt gericht tot Den Haag. Een paar weken later herhaalt zich dit tafereel voor een stomverbaasde bevolking van Middelstum, die moet luisteren naar iets dat duidelijk niet voor hen bestemd is. Een lezing over lastenverlichting waarbij de lichtbeelden over de bezuinigingen in Den Haag waren blijven liggen.

Zo kun je doorgaan.

De heer Kaland zoekt een dorp in Limburg om de coalitie onder druk te zetten en een paar dagen geleden hield collega Woltgens een soort regeringsverklaring in een halfgevuuld zaaltje in Velsen voor camera's en journalisten. Zou die half verdwaalde burger zich aangesproken voelen of gebruikt? De boodschap is niet voor hem of haar, maar voor de partner in Den Haag. En de beoogde herkenbaarheid van de identiteit loopt in de huiskamers stuk op het misprijzen en gegiechel over de omgangsvormen. De televisie-democratie vervreemdt op deze wijze politicus en burger meer van elkaar dan dat zij die dichter tot elkaar brengt.

De actie van Kaland en de rede van Brinkman op Texel zijn een schoolvoorbeeld van het functioneren van ons politiek systeem en de machtspositie van het CDA daarin. Brinkman hield een rechts verhaal, zo constateerde iedereen. Natuurlijk deed hij dat. Dat is doodnormaal. Als er rechts geregeerd wordt, houdt de fractieleider van het CDA linkse verhalen en als er links geregeerd wordt rechtse. Dat is de macht van het CDA. Zo bedreigt het de partner, waarmee het regeert, en maakt het de andere mogelijke partner lekker. Wat er dan gebeurt is ook normaal: hij wordt op z'n wenken bediend. De VVD krijgt iets hongerigs en vraagt om opheldering en de Partij van de Arbeid eist een nieuwe loyaliteitsverklaring en krijgt die net niet of net wel, maar dan mondjesmaat en koud

geserveerd.

En dan gaan we weer verder en weten we allemaal weer even hoe de zaken liggen. Is het een wonder dat de jongerenorganisaties van de Partij van de Arbeid, de VVD en D66 naar iets anders snakken? Ze presenteerden zich deze week met een concept-regeerakkoord om te laten zien dat je het eens kunt worden als je het maar wilt. We verzekeren ons graag van hun steun en wensen hen veel succes toe en doorzettingsvermogen in hun missioneringswerk onder de heidenen.

Het is niet hopeloos. In de Partij van de Arbeid en de VVD gaat hier en daar een licht op. Maar als ik eerlijk ben moet ik toegeven dat er ook wat reden tot bezorgdheid is.

De Partij van de Arbeid werkt aan een nieuw elan. En ik kan het ze niet misgunnen, ook al zijn we voor een deel op de markt concurrent en kan het een paar zetels schelen. Het moet natuurlijk niet te gek worden. Maar hoeveel regressie gaat er zitten in de vernieuwing? Ik bedoel niet de roos en de vuist en het lied en ook niet dat de nieuwe voorzitter een Domela Nieuwenhuis in zich voelt zitten. Maar als zijn uitspraak, voor z'n verkiezing tot voorzitter, dat de Partij van de Arbeid ook in de toekomst het beste met het CDA kan regeren, weer opnieuw gemeengoed gaat worden in de partij, dan hangt er weinig vernieuwing in de lucht. Dan zitten we weer met de oudste boodschap van de sociaal-democratie. En zelfs Domela vond dat niks. Maar misschien heeft hij het niet zo expliciet bedoeld als het klonk. Met diepe dankbaarheid hebben we vastgesteld dat dat ook met andere uitspraken het geval was. In de VVD dreigt het gevaar van vernieuwing in achterwaartse richting. De minderhedenproblematiek en de buitenlandse politiek krijgen een toenemende nationale benadering. Het sociaal-economische denken verengt zich tot het woord lastenverlichting. Op ieder uur van de dag -in alle maten en soorten, in alle weersomstandigheden. Althans dit zijn stromingen in de fractie, die tegelijkertijd voortdurend op de zenuwen van de rechtervleugel van het CDA spelen. Bolkestein zegt over de paarse coalitie: "de Partij van de Arbeid is haar kompas kwijt, D66 heeft er nooit een gehad en dus zal het op het kompas van de VVD moeten." Dit stemt mij achterdochtig. Ik ken het verhaal van een man met een kompas die het niet zo goed had begrepen en dacht dat je altijd de kant uit moest, die de naald aanwees. Die is nooit meer thuis gekomen. Maar er zijn gelukkig ook andere geluiden in de

partij die zich de enige echte liberale partij in Nederland noemt. Zou er nou niemand in die partij op de gedachte komen dat de zin alleen al een innerlijke tegenspraak is?

Wat een verademing zou het zijn en wat voor een nieuwe politieke ruimte zou er kunnen ontstaan als de Partij van de Arbeid en de VVD het zouden kunnen opbrengen om in te zien, dat de vraag niet is of er nog wel toekomst is voor de sociaal-democratie of voor het liberalisme, maar of het exclusieve beheer van dat gedachtengoed aan een partij toekomt. De sociaal-democratie en het liberalisme zijn immers van iedereen een beetje en dat ook nog tegelijk. Wie alleenbeheerder probeert te spelen, vervalst de werkelijkheid en scheidt een ongeloofwaardige duidelijkheid.

D66 zal blijven proberen aan die nieuwe werkelijkheid gestalte te geven. Op alle niveaus waar we politiek bedrijven.

In september houdt D66 in alle gemeenten een politieke Tussenbalans, omdat we met iedereen willen praten over wat we hebben gedaan en wat we moeten doen: in de gemeente, in de provincie en in de Kamer. Dit is een goed idee: de fractie zal erbij zijn.

We bereiden ons voor op een nieuwe politieke situatie, waarin we misschien een grote partij zullen zijn met alle verantwoordelijkheden die daarbij horen. Wij verabsoluteren geenszins de betekenis van het beeld dat uit de poll's oprijst, maar we putten er wel de steun uit om door te gaan op de weg, die we gaan. We winnen aan vertrouwen bij de Nederlandse burgers. We zullen proberen het waard te zijn.